

Спомини про Марка Вовчка.

«Рідний Край», 1908, № 1.

П. О. Куліш, дружина моя, і брат мій В. М. Білозерський зналися з Опанасом Василевичем Марковичем, дружиною Вовчка, ще до 1847 р. Бували у його часто. Багато читали, співали багато й розмовляли. Був у його кумедний прислужник з крепаків. Отсе, було, як Куліш читає у Оп. Марковича святе письмо, (тоді поводилось так, що й молоді люде осьвічені любили з сього розвагу собі уживати), то слуга його увесь той час стояв на вколішках коло Куліша й благоговійно слухав. Василь Б. і Опанас Маркович ще були молоді й не жонаті, так само й Куліш. А як було братство Кирило-Мефодієве, то й Маркович був у тій спільці. Як в 1847 р. се товариство розігнали і розсадили їх по різних кутах, то заслали нас у Тулу, Василя в Петрозаводск, Марковича, Навроцького й інших в Орел. Я було їду з Тули до

матері в Чернігівську губ. і вертаючись відтіль назад, затримаюсь в Орлі, й Марковичові завезу баночку варення. Нас не забували проїздом через Тулу великоросси з високою освітою. Хомяков, Армашевській, Гусев і інші. Гусев навіть у своєму дворі і дім нам хотів збудувати, аби ми жили у його. Та Куліш сказав: «Скільки вовка не корми, а він усе в ліс дивиться». Що ми бували в лихих матеріяльних обставинах, до моєї матері ми не хотіли писати, щоб її ще більш не сокрушати. Вона й так через те непорозуміння мало не збожеволіла, од жаху і альбом дорогий з малюнками й віршами П. О. Куліша і старшого боярина нашого, Шевченка, закопала десь — і потім ніколи ёго не знайшла.... І все їй здавалось, що я йду пішки, в старечій одежі, в вікно заглядаю; худа, бліда, згнічена, і такого зятя втеряла, котрим пишалася так.

Перед весіллям якось Оп. Маркович завітав до нас, до мами, у хутір Мотроновку, і, памятаю, мені трохи оповів про знайомість з Марією Василівною, ще не будши жонатим. Що якось чудно поводитилась тітка її з нею, у котрої вона жила.... Чимала хата, доволі й покоївок з розмаїтими жіночими працями (се-ж ще за кріпацтва було); а в кутку стоять ширми, там заслонене її ліжко. Отсе й була оселя.... будучого Вовчка.... І багато дечого розказував, та як я про се не думала, шо з сього вийде, «спиця у нашому колесі», то й байдуже.

Опанас Маркович бував у моєї сестри в Кіїві з одним студентом і було співає: «Чом, чом, чорнобров, чом до мене не прийшов». Приємний був чоловік, і гарний з себе — чорнявий, чорні, яскраві очі. Весело співав і мімікою домовляв....

Як вони вже одружилися, теж були у сестри; їй, Марковичці було ще літ 17-ть. Таке ще молоде і так чудно було убане, видно що було пригнічене: гладесенький білий кісейний чіпчикок без кружева й всякаго убрання; та дарма, за нею сестра так упадала, мов вона в найкращих брюсельських кружевах. Була мовчазна, мало

говорила, так що трудно було узнать її розум. Може од того Куліш і назвав її «Вовчком», що вона наче злякана, мовчуца. Очі в неї були гарні, голубі, великі, сама біла рум'яна, середнього росту, постать так собі, бо була огрядненька не по літах. Носила накидку широку (мантілію), — се й ховало її бюст.

Після того, як вона одружилася, не знаю чи швидко, а вона вже сама, ідучи з Житомира в Петербург, в х. Мотроновку до нас заїхала, — се б то до мами. Незабаром і ми поїхали теж у Петербург. Здається, се було в 50-тих роках. Нам вона здалась боязкою, чи не світською, не прикидливою до людей. Якось ні до хазяйки, ні до мене, ні до Куліша, не горнулася; як по нашому темпераменту, — була не привітна, не гаряча. А ми всі дуже до неї ласкаво оберталися. А вона якось погордо.... Мов — «Ви мене любіть, а я в світі нікого...» Тільки ми й чули одновідь на свої речі, а сама нічим не цікавилася. Я так подумала: «Бідна! може, її горе ще дитячого життя прибило; і таке пониження терпіла у тітки між людьми.... Може, вона й од прислуги терпіла яку наругу, то їй усе й здається не людяне»....

Як ми зїхались у Петербурзі, то вона вже бувала у Василя¹⁾; там ми і вбачалися. А у нас ще друкарня була зовсім не впорядкована. Хата в одно вікно й друга невеличка. Ні мебелі ще доброї, ні порядку, щоб вітати своїх знайомих; клопоту було страшенно багато. Саме все ще тільки наклюнулось. А Маркович ще чогось гаявся, не приїздив до столиці. То там, у Василя, ми і вбачалися з Вовчком часто, і обідали там вкупі. Василь і Куліш, і казати нічого, як щиро упадали коло Вовчка, дуже люблячи Опанаса Марковича; а то-ж ще і те, що письменниця *Московка* — служить нашій ідеї українській....

Наше жіноцтво ще й не ворушилось тоді²⁾.

¹⁾ Білозерського, брата Ганни Барвінок.

(Ред.)

²⁾ Однак виявлявся вже український рух проміж жіноцтвом: виступала вже Ганна Барвінок, О. Псьол, були прихильні полтавки; такі як пані Милорадовичка.

(Ред.)

Отже не знали, де її посадить Марковичку. Одно те, що Московка — і по нашому так щиро загомонила, дуже — служить нам, скрашає нашу ниву, третє — дуже Куліш і Василь любили щирого Опанаса Марковича, що збірив українські пісні й клав на ноти. Ще тоді в Петербурзі Шевченка не було, а листування Куліша з Шевченком ішло. Куліш писав до його високорадісно, що проявилася зірда на нашому небосклоні: Московка, та по нашому пише! (Потім Шевченко підїхав з Нижнього Новгорода, з заслання вертаючись).

Ми всі раді були Марковичці, за дорогу гостю приймали. А щоб особисто вона знала мову нашу, — як тепер вбачаємо иноді людей письменних, що нею володіють та говорять, як з книги читають, — сього не помічали. Хоча пісеньку Марковичка співала приємно:

«Ніхто не винен, сама я, сама я,
Що полюбила гультяя, гультяя.
А гультяй не робить, усе п'є, усе п'є,
Прийде до домоньку, мене б'є, мене б'є»....

Куліш зараз себе в ярмо запряг, на «громадську роботу», для матері України. Сів провадити діло, справляти Вовчкові оповідання й видавати їх на свій кошт. Таку високу саможертву й любов до України Куліш через все своє життя показував: він се робив і для Квітки, на свій кошт і повидавав. Серед тієї праці ми й віку свого дожили любовно і в правді, 50 літ у-купі. Усім Куліш жертвував для рідної України. Йому в журналах добре платили; за «Чорну Раду» 1000 р. гонорару получив. Рідна Україна, може, одна його «не забуде». А інші осьміяли та й посунули на бік, без жертв для України, а тільки балачками бавилися.

Тургенєв ще саме під той час змалював нас характерно — по своєму, що буцім тільки хто скаже: «сідь козак на могилі, грав, грав, воропає», то, каже, малоросси й плачуть. А тут Вовчок з'явився і він коло неї теж став упадати. А Куліш і Василь узялись за його й при-

силували навчитись української мови; він се й зробив, і переложив Вовчкові оповідання на великоруську мову; сим спокутував свій гріх великий. Гріх було Тургенєву насміхатися з українців, бо «лежачого не б'ють».... та ще ж і нісенітниця то була яскрава, що Тургенєв написав у своїй присмішці отій.

Тургенєв думав по своєму, поки йому глибиню нашої поезії народної не показали. А як узнав, то й зачарувався....

Потім розвелось багато у Вовчка знайомих і прихильників. Росіяне де-які, а то й свої: Михайло Лазаревський, Макаров, Василь Білозерський, Куліш, та якийсь моряк, забула як на призвище. Як знайомився з Кулішем, то казав: «Великий світ, та нема де дітись», а тут же й Вовчок під'їхав. Ще бував і поляк Желеховський поет. І ще якісь великоросси були, та перезабула. Багато мала Марковичка добрих приятелів; а дружину свою красну, спасителя її, дорогу квітку нашу — одчалила. Потім Маркович вернувся до Чернигова, а вона з Тургенєвим поїхала до Парижу.

Багато було балачок, та не хочу казати, «переймати те що пливе». З Парижу все писала, просила гроші у Н. Маркова і в Михайла Лазаревського, дуже прихильних до рідної України; по 300, по 500 р. посилали їй, яко писательці.

Вовчок розійшлася з прекраснішою дружиною своєю. Проживши-ж скілька літ у Парижі, нежданно з'явилася у Варшаві. Там були тоді Василь Б—ий і Куліш. Приїхала прямо до Василя, і я з нею в дверях спіткалася у самого входу в його квартиру. Тільки-що я взялась на східцях за дзвінок, а тут і вона підійшла. Ми поздоровкались і разом увійшли до Василя. Я посиділа півгодини й поїхала до дому. Вона оповідала своє нещастя, — що її дорогою обікрали, і прохала грошей знов у брата. А той вже неймовірно багато їй перодавав, платючи дорого за її оповідання. Але дав знов їй трохи.

А Шевченко і Куліш тоді вже давнішу повагу до неї втратили.

Син Марковички, Богдась, в Парижі служив за рознощика газет; випадково він утратив до Плетньових, — вони саме тоді були в Парижі, то й нам розказували....

Марковичка писала завжди про знущання над кріпаками поміщиків, а сама завезла землячку-дівчину в Петербург і, їдучи в Париж, не одіслала її на Україну до матері, а покинула без шматка хліба, серед чужого народу в столиці. І так та дівчина тинялась безпритульно по Петербурзі, поки й розпустилась.... То Шевченко розчарувався в Вовчку і хоч і присвятив був їй свої вірші, та потім стукав кулаком по столу й казав: «*Я їй, я їй розкажу!....*» То ж і другу квітку з нашого поля збавила, Опанаса Марковича. Він її спас, він їй дав ім'я, а вона його одчалила. Він як її сподівався у Чернигів, то квітками хату вбрав, і всі хати ілюмінував, а вона й не приїхала.... Чутка була, що ні в Житоїрі, ні в Немирові не було йому доброго життя. Жінка страшно розкидала гроші, і він не мав од неї ніякої одради. А як вона з сином своїм поводитилась як виріс, — не знаю.

Ше згадала. Бувало сестра підійде до столу, як Куліш саме справляв оповідання Вовчка, та тільки — черк-черк. А сестра, стоячи за спиною, й каже: «та що ж там *Вовчкового* зостанеться?!».... Надвое думають: що то не вона писала.... З розмови її не видно було, щоб вона мовою володіла. Усе розмовляла не по нашому. А як пісеньку співала, то вимовляла добре¹⁾.

1907 р. 30 серпня.

Ганна Барвінок.

¹⁾ Друковано без змін у правописі.